

Monumentnummer*: 518508

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

T 033 421 74 56
E info@cultureelerfgoed.nl

Status rijkmonument
Inschrijving register* 22 april 2002
Kadaster deel/nr 82889/45

Woonplaats* Gemeente* Provincie*
Amsterdam Amsterdam Noord-Holland

Locatiennaam Locatieomschrijving
Amsterdam Binnenstad

Kadastrale gemeente* Sectie* Kadastraal object* Appartement aanduiding Grondperceel
Amsterdam O 4682

Omschrijving**

Inleiding

Het MACHINEGEBOUW van de in 1903 als Centraal Station en later als Centrale Oost in gebruik genomen eerste ELEKTRICITEITSCENTRALE van de dienst Gemeente Electriciteitswerken naar een ontwerp van Publieke Werken als functionele baksteenarchitectuur in een door het Eclecticisme beïnvloede stijl. In 1900 had de gemeenteraad op basis van een rapport van A.W. Rensing besloten tot de oprichting van deze gemeentelijke centrale over te gaan. Een belangrijk argument voor Amsterdam om een gemeentelijk elektriciteitsbedrijf op te richten was dat men de tram en de kranen van het havenbedrijf wilde elektrificeren, en juist voor die toepassingen is gelijkstroom meer geschikt dan wisselstroom. Daarom wekte de centrale aan de Hoogte Kadijk niet alleen draaistroom op voor kleinverbruikers en bedrijven, maar ook gelijkstroom voor de tram en de haven. Voor de vestiging aan de Hoogte Kadijk werd een gedeelte van het oude Entrepotdok afgebroken. In oorsprong bestond de centrale uit drie nevenschikte en langgerekte bouwdelen: een machinegebouw aan de Hoogte Kadijk; een ketelhuis met twee schoorstenen en een gebouw voor kolenopslag en losinrichting aan het water van het Entrepotdok, dit in verband met de aanvoer van steenkool. Voor de inrichting van het machinegebouw werd de Berlijnse firma Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft (AEG) aangezocht. Voor het opwekken van elektriciteit werd aanvankelijk gebruik gemaakt van een vijftal zuigerstoommachines, elk met een vermogen van 1000 pk (720 kW). Deze waren vervaardigd door Gebr. Stork & Co te Hengelo. De Pied Boeuf -ketels met een stoomproductie van 3750 kg/uur en een stoomdruk van 10 kg/cm² waren afkomstig van de firma Stork en de Nederlandse Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel te

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Amsterdam. Het machinepark zou in de loop van de tijd voortdurend worden gemoderniseerd en vervangen. In 1908 werd de centrale in de lengterichting naar het westen toe in dezelfde stijl uitgebreid en hiermee in vloeroppervlak vrijwel verdubbeld. In 1911 werd gestopt met het opwekken van gelijkstroom en ging men over op het omvormen van draaistroom tot gelijkstroom. In de dertiger en veertiger jaren verloor de centrale voor de opwekking van elektriciteit steeds meer belang. Tot 1931 was de centrale volledig voor de stroomopwekking in gebruik. Geleidelijk werd zij ontmanteld. In 1946 verdween het grootste deel van de machines, ketels en de schoorstenen. In 1955 werden al de westgevels van het ketelhuis en de kolenopslag gesloopt; in de negentiger jaren werden deze gebouwen vervolgens geheel gesloopt. Ook de kleine bijgebouwtjes en een recente hoge aanbouw tegen de westelijke gevel op de overgang van machinegebouw en ketelhuis werden gesloopt. De zuidelijke muur met bogen en steunberen van de kolenbergplaats is gespaard en zal in nieuwbouw worden geïncorporeerd. In het interieur van het machinegebouw zijn nog verschillende oorspronkelijke onderdelen aanwezig. Machines in het oude deel van het machinegebouw leveren nog circa 150 kV aan de stad Amsterdam.

Omschrijving

Het machinegebouw is - zij het in twee fasen - op een langgerekt rechthoekig grondplan tot stand gekomen heeft in oorsprong drie bouwlagen (later deels verhoogd) en is geheel onderkelderd en heeft een plat dak in combinatie met een langgerekt zadeldak. De gevels zijn gemetseld in een bruine baksteen in afwisselend koppen- en strekkenlagen. Er is gebruik gemaakt van natuursteen bij hoek- en aanzetstenen van de bogen, bij vergaarbakken en spuwvers, benedendorpels, spekstukken en als afdekking bij de gevelbeëindiging. In het oosten bevindt zich het verhoogde bouwdeel met de voormalige kantoren en met boven de kelder nog drie oorspronkelijke bouwlagen, later verhoogd met nog twee. De voorgevel is zeven traveeën breed. De middentravee loopt uit in een kleine geveltopy met tuit en heeft lisenen en accenten in uitkragend metselwerk in (gedrukte) boogvormen. Een eenvoudige stoep leidt tot de toegang met dubbele houten deur met lichten en smeedijzeren beslag. De vensters van de hoofdverdieping hebben een gemetselde middenpost en lichte toggingen in dito spaarveld. De overige vensters zijn eveneens onder toggingen geplaatst. Rechte gevelbeëindiging met gemetselde accenten en een gedrukt en gemetseld boogfries. Op de hoek met de Hoogte Kadijk een kleine natuurstenen luifel. De eigenlijke productieruimte van het machinegebouw heeft een langgerekte noordelijke zijgevel aan de Hoogte Kadijk. Deze is sterk horizontaal met vensterseries en verticaal met lisenen geleed en achttien traveeën (oorspronkelijk negen traveeën) breed en heeft onder de plintlijst gekoppelde en getraliede vensteropeningen naar het souterrain. De grote benedenvensters hebben een segmentvormige togging, een sterk afgeschuinde benedendorpel, drie gemetselde middenposten en een ijzeren trasering met meerruits raamvullingen. De zijgevel heeft twee toegangen met dubbele deuren met ladderlichten en getoogd en geleed bovenlicht. De bovenvensters tussen de lisenen bestaan uit steeds drie gekoppelde vensters in Romaanse stijl. Rechte gevelbeëindiging met gemetseld en uitkragend fries met dito consoles en opzetstukken. De zuidelijke zijgevel bestaat grotendeels uit de voormalige tussenwand met het ketelgebouw, maar heeft de hooggelegen vensterserie in Romaanse stijl in het zicht. De westelijke bebouwing heeft vijf bouwlagen boven het souterrain. Het vormt de afsluiting van de uitbreiding uit 1908 en bood ruimte aan kantoren en facilitaire functies. In de voorgevel bevindt zich de toegang tot dit nieuwere deel van het machinegebouw. Hoofdverdieping op voor- en zijgevel (Hoogte Kadijk) met respectievelijk negen en twee traveeën en met brede meerruits ramen onder lichte togging. Op de eerste en tweede verdieping van de voorgevel tien vijftienruits vensters met schuiframen. Bij de zijgevel vormen de vensters op de tweede verdieping een voortzetting van de vensterserie in Romaanse stijl. De derde en vierde verdieping zijn een latere toevoeging en hebben eenvoudige en deels recent vervangen vensters. Aan de voorgevel verder enkele natuurstenen decoraties en twee hijsbalken met siersmeedijzeren schraging boven natuurstenen vaste rollen. In het interieur zijn verschillende oorspronkelijke onderdelen en constructies bewaard gebleven. De kap met het houten dakbeschot en de ijzeren vakwerkspanten rusten deels op vakwerliggers en dito kolommen. Na de uitbreiding van 1908 bestond er een grote poortvormige verbinding tussen de

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

twee hallen van het machinegebouw; deze poort is thans dichtgemetseld. De twee loopkranen met een hefvermogen van 25 ton zijn mogelijk uit de bouwtijd van de uitbreiding. De voormalige werkvloer heeft betegelde en betonnen gedeelten. De wanden hebben lisenen en spaarvelden. Een fraaie gebogen trap met koperen leuning leidt naar een ruimte van waaruit toezicht op de hal gehouden kon worden; de trap is recent enkele meters verplaatst. Het souterrain heeft op verschillende plaatsen nog de oorspronkelijke troggewelfjes en grote koelbakken onder de werkvloer; deze koelbakken stonden in open verbinding met het water van de gracht.

Waardering

Voormalig machinegebouw (1901-1903 en 1908) van de Centrale Oost van algemeen belang vanwege de architectuurhistorische en typologische waarde. Van belang voor de geschiedenis van de openbare nutsbedrijven en voor de geschiedenis van de techniek. Hoewel de centrale voor het overige vrijwel geheel is verdwenen, vormt het machinegebouw een redelijk gaaf bewaard gebleven getuigenis van de vroegste tijd van gemeentelijke elektriciteitsvoorziening in Amsterdam.

<i>Hoofdcategorie</i>	<i>Subcategorie</i>	<i>Functie</i>
Boerderijen, molens en bedrijven	Industrie	Machinegebouw(M)
Boerderijen, molens en bedrijven	Industrie	Nutsbedrijf